

А.М. Ахметова

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: gazakhmetova@gmail.com
ORCID: [0000-0003-0990-1182](https://orcid.org/0000-0003-0990-1182)

Бақытбек Қадырдың «Жасыл шатырлар» әңгімесіндегі мистикалық және ғылыми фантастикалық элементтер

Аңдатпа. Мақалада жазушы Бақырбек Қадырдың «Жасыл шатырлар» әңгімесіндегі мистикалық және ғылыми фантастикалық элементтер қарастырылған. Автордың мистикалық және фантастикалық уақыт пен кеңістікті ұйымдастыруындағы көркемдік әдістеріне талдау жасалды. Сондай-ақ Б. Қадыр аталған шығармасы мен жапон жазушысы К. Абэнің «Құм құрсауындағы әйел» романының баяндау стиліндегі кейбір ұқсастықтар айқындалды. «Жасыл шатырлар» әңгімесіндегі мистикалық және ғылыми фантастикалық сюжеттер жүйесінің басқа аңыздық, мифтік мәтіндердегі сілтемелеріне құрылымдық, герменевтикалық, феноменологиялық интерпретация берілді. «Көктен немесе аспаннан адам түсу» мотивінің әртүрлі дереккөздердегі түсіндірмесі мен әңгімедегі символдық мәні талданды. Автордың «Жасыл шатырлар» әңгімесін жазуға түрткі болған қоғамдағы басты мәселелер түсіндірілді. Әңгіменің жазылуына адамдардың бір-бірін өзара кемсіту және жатсынуының себебінен болатын теріс әрекеттер мен қылмыс түрлері әсер еткендігі анықталды. Сондай-ақ, қоғамдағы зорлау және қорлау әрекеттерінің көбі адамдар бір-бірін діні, тілі, жынысы, нәсіліне қарай кемсітетіндіктен болатыны әңгімеде аллегория және ишаралау әдістері арқылы көрсетілген.

«Жасыл шатырлар» әңгімесіндегі «көктен адам түсу / жауу» мотиві түсіндірмесінің басқа мәтіндер («Құран», «Інжіл», аңыз, ақпарат мәтіні) қабатындағы мазмұнына салыстырмалы-салғастырмалы талдау жасалды. Нәтижесінде автордың діни және аңыз мәтіндеріне қатысты көзқарастарының жүйелі еместігі әрі діни мәтіндер мен ғылыми болжамдардың аражігінің айқындалмағандығы белгілі болды. Сонымен қатар, әртүрлі ақпараттық электрондық арналар мен порталдардағы адамзаттың болашағына қатысты ресурстар мазмұны әңгіме сюжетімен салыстырмалы аспектіде қарастырылды.

Әңгіменің мистикалық сипаты кейіпкерлердің адам баласына белгісіз тілде – өздері ғана түсінісе алатын тілде сөйлесуі, белгілі бір мекенінің немесе елінің жоқтығы, оттан қорқуы, періште, жын, пері, әруақ, албасты деп бедерлену әдісі негізінде айқындалды. Ал кейіпкерлердің жұлдыздардан немесе өзге ғаламшардан түсуі және бет-әлпетінің бозғылт немесе аққұба болуы (суреті мақалада берілді) әңгіменің фантастикалық, оның ішінде, фэнтэзи және ғылыми фантастикалық сипатын көрсетеді. Б. Қадырдың «Жасыл шатырлар» әңгімесін мистикалық және ғылыми фантастикалық аспектіде қарастыру барысында автордың оқырманға мәтін астарын өз бетінше интерпретациялауға мүмкіндік бермей, толық баяндауы, сөздердің логикалық тұрғыда дұрыс қиыспауы сынды кейбір кемшіліктері анықталды. Алайда зерттеу нәтижесінде бұл әңгіменің қазақ әдебиетінде қоғамдағы адамдардың бір-бірін жатысынып, өзара бөліну, кемсіту әрекетінің көптеген қылмыстарға себеп болатынын мистикалық және фантастикалық қырынан көрсеткен бірегей шығарма екендігі белгілі болды.

Түйін сөздер: мистика, ғылыми фантастика, қазақ әңгімесі, жасыл шатырлар

Кіріспе. Кеңес кезеңіндегі және қазіргі уақыттағы қазақ әдебиетінің даму үдерісінен екі тенденцияны айқын байқауға болады. Оның бірі Кеңес кезеңіндегі әдебиетте мистикалық шығарма белсенді жазылмай (кейбір жанрларда элементтері кездеседі), ғылыми фантастикалық әңгіме, повесть, романдар көп жарық көрсе, ал тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ әдебиетінде ғылыми фантастиканың жазылуы әлсіреп, мистикалық бағыттағы проза жиі жазыла бастаған. Қазақ әдебиетінде мұндай үрдістің орнығуына бірнеше тарихи факторлар мен себептер ықпал етті. XX ғасырдағы саяси жүйе көркемсөз иелеріне «жарқын болашақты» жазу міндетін жүктегендіктен, ғылыми фантастикалық туындылар көп жарық көрді. Көрнекті ғалым, жазушы Ақжан Машани, Саттар Ерубәев, Медеу Сәрсекке, Абдул-Хамит Мархабаев, Жүніс Сахиев сынды авторлар бірнеше роман, повесть, әңгімелер жазды. А. Мархабаев әрі жазушы әрі зерттеуші ретінде есіме көпшілікке танымал. Сонымен қатар, Кеңес кезеңінде сопылық, мистикалық әдебиет «ескіліктің қалдығы» саналып, цензураға ұшырады. В.Н. Басилов, С.М. Демидов сынды ғалымдар Кеңес құрамындағы қазақ, қырғыз, түркімен сынды өлкелік ұлттарға арнайы экспедициялар ұйымдастырып, нәтижесінде діни, мистикалық туындылардың жазылуына, оқылуына, жалпы ұлттың рухани мұраларының насихатталуына тыйым салынып, көп жағдайда, бұрмаланып түсіндірілген болатын. Сопылық әдебиеттің белді өкілі Қожа Ахмет Ясауидің де әдеби мұрасы теріске шығарылып, бұрмаланғаны белгілі. Зерттеу тақырыбымызға сәйкес, бұл тұста қазақ прозасы жанрын алға тартып отырмыз. Тәуелсіздік кезеңінде қазақ әдебиетінің көкжиегі кеңейіп, әлемдік өнер тарихындағы түрлі бағыттар мен интернет, ақпараттық технологиялар ықпал еткендіктен, мистика да еркін жазыла бастады. Т. Шапай, Д. Рамазан, М. Омарова, Қ. Мүбәрак, Қ. Әбілқайыр, Б. Қадыр, Ә. Жақсылық сынды авторлардың мистикалық туындылары жарық көрген. Соның ішінде Б. Қадыр мен Ә. Жақсылықтың әңгімелерінде мистикалық және ғылыми фантастикалық элементтер кездеседі. Осы тұрғыдан келгенде әдеби орта мен оқырманға соңғы жылдары белсенді түрде танылып келе жатқан автордың бірі Бақытбек Қадырдың мистикалық және ғылыми фантастикалық белгілер айқын көрініс тапқан «Жасыл шатырлар» әңгімесін талдаймыз. Тәуелсіздік кезеңіндегі мистикалық және ғылыми фантастикалық әдебиет Г. Балтабаева, С. Әліқбар, Н. Кенжеғұлованың еңбектерінде қарастырылған.

Материалдар мен әдістері. Зерттеу жұмысының материалы ретінде жазушы Бақытбек Қадырдың «Жасыл шатырлар» әңгімесі және мистикалық және ғылыми фантастикалық әдебиетті зерттеген ғалымдардың еңбектері негізге алынды. Герменевтикалық, құрылымдық-семиотикалық, феноменологиялық әдістер арқылы аталған әңгімедегі мистикалық және ғылыми фантастикалық белгілер айқындалды. Автор мистикалық және фантастикалық элементтерді қолдану арқылы қоғамдағы адамдардың өзара бір-бірін кемсіту және жатсыну мәселесінің себебінен көптеген теріс әрекеттердің болатынын көрсеткен. Алайда қоғамдағы мұндай теріс құбылыс ашық қақтығыстардан аңғарылмаса, моральдық зардаптары көп көзге көріне бермейді. Сондай-ақ, қазіргі уақытта ғылыми фантастикалық прозаның жиі жазылмау себебін айқындау үшін 13 жазушының арасында сауалнама ұйымдастырылды. 13 автордың 9 болашақта ғылыми фантастика жазуға қызығатынын айтқан. Қалғандары жазғысы келмейді (1 автор), жазатын жоспары жоқ (1 автор), оқырман оқымайды (1 автор) деп есептейді. Сауалнамада көптеген авторлар ғылыми фантастика жазу үшін көп ізденіс қажет деп жауап берген.

Зерттеу нәтижесі. Автор әңгімесіне көптеген ғылыми фантастикалық, мифтік болжамдарды араластыру арқылы жер бетінде ұзақ уақыттан бері өмір сүріп келе жатқан «жатсыну» проблемасына назар аударқысы келген. Әруақ, пері, албасты немесе өзге ғаламшар тұрғындары деп бедерленген мифтік, мистикалық, фантастикалық кейіпкерлер де қоғамда бір-бірін жат, бөгде сезінетін (әсіресе, басқа ортадан келетін жаңа адамдарға қатысты) ортадағы күрделі мәселе қозғалған. «Ғылыми фантастикада құдіретті құдайлар мен табиғаттан тыс тылсым құбылыстармен айналысатын сиқыршыларды ғарыштан келген немесе уақытта саяхаттап жүрген біздің ұрпақтарымыз деп түсіндіріледі» (Ковтун, 2015:56). Автор өзі де бір сұхбатында: «Әңгімемді оқығандар антиутопия немесе мифтік-

мистикалық фантазиялық шығарма дейді. Мүмкін солай да шығар» (Райымбекова, 2020) деп, оқырмандардың пікірін қолдағандай сипат танытады. Америкалық жазушы Э. Хэмингуэйдің көркем шығарманы мұхит бетіндегі айсбергке теңегеніндей, айтар ойды мәтін қабаттарына жасырып жеткізу әдісі Б.Қадырдың жазушылық тәжірибесінде айқын байқала бермейді. Автор сұхбатында «осы әңгіме арқылы адамдар арасындағы бір-бірін жатырқаушылық сезімін жеткізгім келген тәріздімін» дегенімен, «Мен тағы да айтамын, себебі өте қарапайым, жай ғана жатырқаудан туындаған жауыздық» деп туындысында өзі айқын түсіндіріп береді. Оқырманға өздігінен ой жүгіртіп, жан-жақты интерпретациялауға, қабылдаушы тарап ретінде көркем шығарманың дискурсын ұйымдастыруға мүмкіндік бермейді. Автордың басты мақсаты – оқырманды ойландыру. Бұған қоса, адамдардың көктен түсу мотивін аңыздардың немесе ғылыми болжамдардың тасасына жасырып жеткізудің орнына әр кейіпкердің сөзімен аңыз, миф, діни кітаптардан алынған дәлел немесе ғылыми, мистикалық пайымдаулардан полилог ұйымдастырады. Алайда автордың қоғамдағы жатсыну мәселесін көтеруі – өзекті әрі маңызды тақырып. Мұндай құбылыс жер бетіндегі әрбір қоғамда кездеседі. Жер бетіндегі адамның қатігездігі жайлы әдебиетте көп жазылғанымен, қоғамның бітімге келмейтін қайшылықтары мен адамның бір-біріне көрсететін аяусыз, қайырымсыз әрекеттерін Б.Қадыр өзіне тән жеке көркемдік стильмен кестелейді.

Талқылануы. «Жасыл шатырлар» әңгімесінде кейіпкерлер әрекеті, сюжеттік оқиғалар өрбитін уақыт пен кеңістіктің ұйымдастырылуынан фэнтэзи, ғылыми фантастика және мистикалық элементтер айқын байқалады. Автор табиғаттың тұманды мезгіліндегі адамдар тіршілігін баяндау арқылы реалды өмірді аллегориялап көрсетеді. Адам баласының күн сайынғы әртүрлі күй-қалыпта, әсерде, бірде бақытты, бірде бақытсыз өтетін өмірін жауынды, тұманды күннің көрінісіне балайды. «Тұман қанша қорқынышты болса да үйреніскен жұрт іштей аңсап тұратын-ды» деп те астарлайды. Б.Қадырдың әңгімесінде де жапон жазушысы Кобо Абэнің «Құм құрсауындағы әйел» романындағыдай адамдар жоғалып кету мотиві көрініс тапқан. К. Абэ шығармасында адамдардың жоғалып кетуі дағдылы жайтқа айналды деп, сол кезеңдегі жапон қоғамының көріністерін астарлап жеткізсе, Б. Қадырдың әңгімесінде адамдар жаздың тұманды, жаңбырлы күндерінде ғайып болады. Жапон авторы да құм категориясы арқылы өмір философиясын – әйел кейіпкердің тіршілігі арқылы жапон халқының қайсар мінезін, қажымас тіршілігін астарлап жеткізген еді. Кобо Абэнің аталған романы жайлы Б.Қадырдың қысқаша пікір-талдамасы да жарық көрген (Қадыр, 2021). Сондай-ақ, автор аталған әңгімесінің жазылуына ақын Абай Құнанбайұлының «Масғұт» поэмасы ерекше әсер еткенін мен ирланд жазушысы Джеймс Джойстың стилімен өрбітуге тырысқанын айтады (Райымбекова, 2020).

«Жасыл шатырлар» әңгімесі 2020 жылы жарық көргендіктен, көп оқырманға таныс болмауы мүмкін. Сондықтан әңгіменің қысқаша мазмұнын сипаттап өткен жөн. Жаздың жауынды күні Бектегін есімді кейіпкер көше толы кептелісте машинамен келе жатқанда жаңбырмен араласып көліктің алдыңғы терезесіне аспаннан адам түседі/жауады. Көліктен түсіп, жан-жағына қараған кейіпкер көктен адам жауып жатқанын көреді. Бұл адамдардың қалай пайда болғаны, қайдан келгені жайында әңгіме кейіпкерлері әртүрлі деректерге сүйеніп, өзара болжам жасағанымен, дәлелді пайымдар келтіре алмайды. Қасиетті діни кітап, аңыз, миф, ғылым жаңалықтары және әртүрлі әлемдік сенсациялық ақпараттардың мәліметтеріне сүйеніп, көктен түскен адамдарды періште, жын, албысты, әруаққа немесе басқа ғаламшардың тұрғындары деген ойға келеді. Аспаннан салбырап түскен адамдардың бәрін қала шетіндегі жасыл шатырға бөлек орналастырылады. Машинасының үстіне құлаған аққұбаша (аспаннан түскен қыз-кейіпкердің аты-жөні белгісіз) қызды ұнатқан Бектегін шатырға жиі барып, онымен кездесе бастайды. Қала полицияінің бірі шатырды тексеріп жүргенде бұл қызды жыныстық зорлыққа да ұшыратады. Тіпті, қаланың кейбір тұрғындары шатырдағы бөгде адамдарды өртеп жібереді. Өрттен аман қалған аққұбаша қыз бір күні тұманға сіңіп жоғалады.

Әңгіме дискурсында адамдар себепсіз жоғалып кетіп жатқан жайсыз мезгілде аспаннан адам жауатын мотив кірістірілген. Көктен адамның түсуі, пайда болуы жайлы жер бетіндегі өркениеттер мифологиясында әртүрлі интерпретация кездеседі. Әр халықтың мәдени әрі әдеби-көркемдік рәмізі саналатын аңыз, мифтер бағзы бір замандардағы адамзаттың сәбилік санасын, дүниетанымын білдіретіні белгілі. Ал Жаратушыдан түскен діни кітаптарда адамның балшықтан жаратылғаны туралы айтылады. Қасиетті Құран кітабының «Му'минун» сүресінде: «Расында адамды нағыз балшықтан жараттық (12)» (Құран, 2017) делінген. Әлем ғалымдары да қол жеткізген жаңалықтардың Құран кітабында айтылып қойғанын алға тартып жатады. Дегенмен, қоғам алға жылжыған сайын адамдардың ақыл, сана-сезімі де ғылым мен технология түрлері ұсынған нақты жаңалықтарға иек артуға бейім болып бара жатқандай көрінеді. Яғни, қасиетті Құран, Тәурат кітаптарындағы әлем мен адамның жаратылысы жайындағы Құдай сөзіне иланбайтын материалистер мен жалпы дінге сенбейтіндер де кездеседі. Ал керісінше Құранда айтылған Жаратушы сөзін ақиқат санап, оның белгілерін, әсіресе, әлем мен адамның жаратылуы да пайымдарды ежелгі халықтардың дүниетанымы мен тарихы таңбаланған аңыз, мифтерден іздестіреді. Адамдардың жет бетінде пайда болуы туралы мифтер жазушылар шығармасында да қайта жаңғыртыла қолданыс табады. Мысалы, Б. Қадырдың «Жасыл шатырлар» әңгімесінің мистикалық, фантастикалық мекеншағын ұйымдастыруға негіз болған көктен адамның жауу мотиві Шумер халықтарының аңыздарында да кездеседі. Шумерліктерден жеткен аңыз бойынша адам баласы Қос өзен (Тигр мен Евфрат өзендері) атырабына Нибиру планетасынан келген адамдар аннунактар деп аталған (Жамалов, 2015: 74); (Тілеуқабыл, 2020). Шығыс аңыздары жайында зерттеу жасаған Қалас Жамалов пен адам жаратылысы туралы мақала жазған тарихшы-маман Нұрсерік Тілеуқабыл біз сілтеме жасаған еңбектерінде өзге ғаламшардан келген адамдардың алғаш орныққан географиялық аймағы, жердегі атқарған әрекеттерін дәлелдейтін ғылыми мәліметтерді алға тартады. Автор осындай аңыз мотивін көркемдік тұрғыда репрезентациялау арқылы бүгінгі белгілі бір қоғамдағы жиі бұзылатын адам құқығын, заң, ережелердің сақталмауы немесе әлсіздігін әрі жер бетін мекен етіп жатқан ақылды тіршілік иелерінің бір-біріне жасайтын зорлықшыл, қайырымсыз, жаулық әрекеттерін көрсетуге тырысқан. Автор бір сұхбатында «Жасыл шатырлар» әңгімесі негізінде адамдар арасындағы бір-бірін жатсыну, өзара бөліну (әлеуметтік статусы, жынысы, діні, ұлты, салт-дәстүрі, т.б.) арқылы жауыздық әрекеттерге баратынын айтқым келді дейді (Қадыр, 2020). Автор кез келген қоғамдағы ең өзекті әрі барлық уақытта бола беретін күрделі тақырыпты көрсеткен. Жатсыну – жер бетіндегі адам баласын бақытсыз ететін әрі сансыз қылмыстардың жасалуына себеп болған ақыл иесінің бойындағы жағымсыз сезімнің бірі. Тіпті, қазіргі виртуалды әлемде адамдар арасындағы аспаннан түскен адамдар туралы авторлық пайымдаулар да айқын емес. Көктен түсіп, түрлі жарақат алған адамдарды құтқарушы бейнесіндегі кейіпкерлер өзара жорамал, болжамдар ұсынады.

Мысалы, «Бұл тылсымнан түскен пенделер. Құранда: «Біз жын мен адамдарды құлшылық үшін жараттық» деген. Адамнан тысқары да тіршілік иелері бар» (Қадыр, 2020) деген интерпретация Әбдірасыл кейіпкердің сөзімен беріледі. Үзінді – қасиетті Құран кітабының сөзі мен аңыз дискурсы немесе кейіннен пайда болған ғылыми болжамдар араласып кеткен мистикалық, ғылыми фантастикалық белгісі бар репрезентация. Ал Құранда айтылған адамдар жер бетінде өмір сүріп жатыр. Құран кітабы бойынша Құдайға құлшылық ету үшін жаратылған адамдар балшықтан жаратылған. Сәжде сүресінде: «Ол сондай Алла, әр нәрсенің жаратылысын көркемдестірді. Адам баласын жаратуды балшықтан бастайды. Сосын оның нәсілін бір жайсыз судың негізінен жаратты» (7-8 аят) (Құран, 2017).

Христиан халқының қасиетті Інжіл кітабында болатын уақыты белгісіз ақырзаманда Иса пайғамбардың көктен адамдар арасына оралатыны жайында баяндалған (Інжіл, 2021). Әңгіменің тағы бір тұсында Иса пайғамбардың Көкте екені, ақырзаманда жерге түсетіні Әбдірасыл кейіпкердің сөзімен берілген. Осы жолдармен қоса, автор Иса пайғамбардың

қасында қауымы бар, аспаннан түскен адамдар Тәңірдің ескертуі деген мазмұнда баяндайтын сөйлемдер келтіреді. Көркем шығарма болғанымен, мұнда автордың діни түсінігі жеткіліксіз әрі айқын емес. Автор Інжіл сөзіне сәйкес ақырзаманда жерге түсетін Иса пайғамбарға сілтеме жасағысы келсе, көктен түскен емес, «көктен түсетін Тәңірдің ескертуі» деп берілуі қажет еді. Сонымен қатар, Иса пайғамбар христиан қауымының діни дүниетанымында Тәңірдің өзі деп емес, Құдайдың ұлы деп есептеледі. Автор «бұл көктен түскен» тіркесінің орнына «көктен түскендер – Тәңірдің ескертуі» деп нақтылауы қажет еді.

Әңгіменің Берік деген кейіпкері аспаннан түскен адамдарды жұлдыздардан келуі ықтимал деген болжам ұсынады. Қазіргі уақытта Ай мен Марс ғаламшарын зерттеуге қатысты көп деректер шығып жатыр. АҚШ пен Қытай сынды алып елдер Марстағы тіршілік бар ма деген жаһанға ортақ мәселе төңірегінде жарыса ақпарат жариялауда. 2021 жылдың өзінде АҚШ-тың Марсқа Преференс, ал Қытай Чжурун Ровер атты ғарыш көліктері жіберілген. Ғалымдар Марс пен Жер ғаламшарының ерекшеліктері мен ұқсастықтарын, онда болашақта адам баласы өмір сүруі мүмкін бе деген сауалдардың шешімін табуға тырысуда. Осы уақытқа дейін Марста судың және су болған жерде балшықтың бар екенін зерттеген (24 Хабар, 2021); (Массагет, 2019).

Владислав кейіпкер Беріктің сөзіне қосылып, аспаннан жауды деген адамдардың басқа жақтан (бәлкім, теңіз, мұхиттан) келуі мүмкін дейді. Осы тұста автор Гондурас елінде аспаннан балық жауғандығы, яғни қатты дауыл болғанда балықтар толқынмен көтеріліп, Гондурастың үстіне түскені туралы танымдық жаңалықтарды келтіреді. Аспаннан түскен адамдар да балықтар секілді бір жақтан (бәлкім, Көктен, теңізден) келуі мүмкін деп мазмұны айқын емес жауап айтады. Интернет порталдарда мұхит, теңіз және көлге – жалпы суға жақын орналасқан мемлекеттерде қатты дауыл, жел тұрып, жаңбыр жауған күндері балықтардың сумен көтеріліп адамдар өмір сүріп жатқан мекендерге ауып келетіні туралы деректер көп кездеседі (Лига, 2012). Бұл, бір жағынан, танымдық ақпарат ретінде де қабылданады. Екінші жағынан, кейбір кедей елдерде азық-түлік тапшы болғандықтан, Құдайға құлшылық еткеннің арқасында аспаннан балық жауады/түседі деген діни-мистикалық түсінік әңгіменің наррациясына енген (Алтын Орда, 2019).

Бастықтың хатшысының әлде Владиславтың сөзімен аспаннан жауған адамдар ғарыш тәрепкелерімен түсті ме екен деген сауал беріледі. Әңгімеде «Ол» деп үшінші жақпен беріледі. Кімнің айтқаны айқын емес. Ғарыш табақшаларына қатысты көптеген ақпараттар айтылады. Оған түрлі нұсқада келесідей түсініктер де беріледі. 1. Жер бетіндегі аппаратураларды қамтамасыз ететін спутниктер ауа райының өзгермелілігіне қарай жоғары орбитадан бірнеше есе үлкен болып көрінеді екен; 2. Америкалық зерттеушінің пікірінше, осы уақытқа дейінгі ұшатын табақшалар жат планеталық технологияны меңгеріп алған құпия үкіметке тиесілі. Бұл үкіметтің жат планеталықтармен байланысы бар (Таңшолпан, 2017).

«Жасыл шатырлар» әңгімесіндегі көктен келген адамдардың бейнесі. Мистика ұғымы көп жағдайда, философиялық және діни (ислам мистицизмі; христиан мистицизмі) аспектіде зерттелді. Көркем әдебиеттегі мистикалық белгілер осы екі саладағы ғылыми ой-тұжырымдар негізінде талданып, мистиканың құпиялылық, тылсымдық сипаттары аясында түсіндірілді. «Жасыл шатырлар» әңгімесінде аспаннан түскен адамдарға: «Олардың бір-бірімен қарым-қатынас тілі өте шолақ, тек өзара бір-бірін жақсы түсінеді. Біздің тіл табыса алмауымыздың бір сыры біздің қиялымыздағы тіл олардың ұғымында жоқ деп ойлаймын» деген сипаттама беріледі. Зерттеуші Даунстың пікірінше, мистиктер мен мистикалық әлемде қолданылатын ерекше «тілі» болады (Downes, 1920: 620). Мұндай тіл рационалды ойлайтын адам баласына бейтаныс болғанымен, мистикалық атмосферада бедерленген кейіпкерлер сол тіл арқылы өзара түсінісіп, бір-бірін ұғына алады. Сонымен қатар, көктен түскен адамдар: «көктен түскен періштелер», «аяғы аспаннан салақтап түскендер», «барар жері жоқ ауадағылар», «отансыздар», «жын-перілер» ретінде бейнеленген. К.Спердженнің сөзінше, мистикалық ой-таным мен мистика белгілі бір жас шамасына немесе мемлекетке/мекенге тәуелсіз болады. Автор адамдар арасындағы жер бетіндегі өзара

бөтенсіну, жатсыну сезімінің құрбанына айналған адамдарды «сұрықсыз сықпыт, сұлық сұлдер, бір нүктеге қадалған өлі жанарлар, бейсауат жер шұқыған саусақ – бәрі де әлі өз-өзіне келе алмай мәңгірген бейбақтар» деп, шынайы әлем тұрғынына ұқсамайтын, бейтаныс кейіпкерлерді ойдан туғызады. Әңгімеде мистикалық және ғылыми-танымдық ойлау элементтері интеграцияланған. Мұндай кейіпкерлерді кескіндеу үшін өзге ғаламшарға қатысты зерттеу деректері негізге алынған деп пайымдауға болады. Ақпараттық сайттардың бірінде олардың қаны жасыл, дене құрылысы шынайы адамның болмыс-бітімінен өзгеше екенін айтады (Әли, 2021). Зерттеулерге сәйкес, кәдімгі адамның омыртқасының орнында өзге ғаламшарлықтарда үш шеміршек болады, қабырғасы аз және адамның ойын оқып, телепатия арқылы сөйлеседі (24 Хабар, 2017). «Жасыл шатырлар» әңгімесіндегі аспаннан жауған кейіпкерлер оқырманға мынадай бейнені елететуі мүмкін. Сондай-ақ, қазіргі заманғы фэнтези, қорқынышты немесе фантастикалық фильмдердің кейіпкерлері суреттегі бейнелерге ұқсас келеді.

1-сурет

Дереккөз: <https://www.space.com/34713-intelligent-aliens-machines-seti-search.html>

Қорытынды. Зерттеу барысында жазушы Б. Қадырдың «Жасыл шатырлар» әңгімесіндегі мистикалық және ғылыми фантастикалық элементтер айқындалды. Автор мистикалық және фантастикалық уақыт пен кеңістіктегі кейіпкерлер мен оқиғаларды бедерлеу арқылы әрбір қоғамда және тарихи уақытта кездесетін адамдар арасындағы расизм және жыныстық кемсітушілік арқылы көптеген қылмыстар мен теріс құбылыстардың болатынын ишаралап, аллегориямен жеткізген. Автор мистикалық және фантастикалық нарративтер мен кейіпкерлер жүйесін ұйымдастыру арқылы ғылыми өнертабыстар мен жаңалықтар дәуірінде өмір сүріп жатқан оқырманды болашақ тіршілік жайлы көбірек ойландыруды мақсат тұтқан. Қазіргі электронды-виртуалды әлем мен шынайы әлемде қатар өмір сүріп жатқан адамзат бойындағы эгоизм, бір-бірінен өзара бөлектену, жатсыну сезімін аспаннан адам жаудырып, кейіннен өртеп жіберу оқиғалары арқылы терең көрсеткен. Әңгіменің мистикалық және ғылыми фантастикалық элементтерін айқын білдіретін кейіпкерлер болмысының бөгде ғаламшар тұрғыны ретінде бедерленуі мен фантастикалық сюжеттердің ұйымдастырылуы ұтымды шыққан. Автор болашақ және басқа ғаламшарлардың тіршілігі жайындағы әртүрлі ақпараттық ресурстарды әңгіме мәтінінің қабаттық деңгейлері ретінде қолданған.

Мақала ҚР БҒМ Ғылым комитеті қаржыландырған АР 08855780 «Қазақ прозасындағы мистика» жобасы аясында жазылды.

А.М. Ахметова

Институт Литературы и искусства им. М.О. Ауэзова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан
e-mail: qazakhmetova@gmail.com

Мистические и научно-фантастические элементы в рассказе Бахытбека Кадыра «Зеленые палатки»

Аннотация. В статье рассматриваются мистические и научно-фантастические элементы в рассказе писателя Бакырбека Кадыра «Зеленые палатки». Проведен анализ художественных приемов автора в организации мистического и фантастического времени и пространства. Также были выявлены некоторые сходства в повествовательном стиле произведения Б. Кадыра и романа японского писателя К. Абэ «Женщина в песках». Были даны структурные, герменевтические, феноменологические интерпретации на другие мифические тексты системы мистических и научно-фантастических сюжетов в рассказе «Зеленые палатки». Проанализирована трактовка мотива «спуск человека с небес или с неба» в различных источниках и его символическое значение в рассказе. Были разъяснены основные проблемы общества, побудившие автора написать рассказ «Зеленые палатки». Установлено, что на написание рассказа повлияли виды преступлений и проступков, обусловленных взаимной дискриминацией и неприязнью лиц друг к другу. Также в рассказе показано, что большинство насилия и оскорблений в обществе происходит из-за того, что люди дискриминируют друг друга по вероисповеданию, языку, полу или расе.

Проведен сравнительно-сопоставительный анализ содержания трактовки мотива «спуск / выпадение человека с небес» в рассказе «Зеленые палатки» на слое других текстов (тексты из «Корана», «Евангелия», мифов или информации). В результате выяснилось, что отношение автора к религиозным и мифологическим текстам не является систематическим, а разграничение религиозных текстов и научных предположений не определено. Кроме того, содержание ресурсов, относящихся к будущему человечества на различных информационных электронных каналах и порталах, рассматривалось в сопоставительном аспекте с сюжетом рассказа.

Мистический характер повествования определялся на основе того, как персонажи разговаривают на неизвестном для человека языке – языке, который они могут понять только сами, не имея определенного места или страны, боясь огня, называясь ангелом, демоном, феями, духами или албастью. А падение героев со звезд или с другой планеты и бледность или светлокожие черты лица (фото дано в статье) свидетельствуют о фантастическом характере повествования, в том числе, фэнтези и фантастике. При рассмотрении рассказа Б. Кадыра «Зеленые палатки» в мистическом и научно-фантастическом аспекте были выявлены некоторые недостатки автора, такие как полное изложение и логически некорректное сочетание слов, не позволяющее читателю самостоятельно интерпретировать текст. Однако в результате исследования выяснилось, что этот рассказ является уникальным произведением в казахской литературе, которое показывает мистическую и фантастическую грань того, что деятельность людей в обществе, разделяя и унижая друг друга, порождает множество преступлений.

Ключевые слова: мистика, научная фантастика, казахский рассказ, зеленые палатки

A.M. Akhmetova
M.O. Auezov Institute of Literature and Art,
Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan
e-mail: qazakhmetova@gmail.com

**Mystical and scientific-fantastic elements in the «Green tents» story written by
Bakhytbek Kadyr**

Abstract. The article examines the mystical and scientific-fiction elements in the "Green Tents" story written by Bahytbek Kadyr. The analysis of the author's artistic techniques in the organization of mystical and fantastic time and space is carried out. Also, some similarities were revealed in the narrative style of the artistic work by B. Kadyr and the novel by the Japanese writer K. Abe "Woman in the Sands". Structural, hermeneutical, and phenomenological interpretations of other mythical texts of the system of mystical and science fiction plots in the story "Green Tents" were given. The interpretation of the motive "the descent of a person from heaven" in various sources and its symbolic meaning in the story are analyzed. The main problems of society that prompted the author to write the story "Green Tents" were explained. It was found that the writing of the story was influenced by the types of crimes and misconduct caused by mutual discrimination and hostility of persons to each other. The story also shows that most of the violence and abuse in society occurs due to the fact that people discriminate against each other by religion, language, gender or race.

A comparative analysis of the content of the interpretation of the motive "descent / fall of a person from heaven" in the story "Green Tents" on a layer of other texts (texts from the "Koran", "Gospel", myths or information). As a result, it turned out that the author's attitude to religious and mythological texts is not systematic, and the distinction between religious texts and scientific assumptions is not defined. In addition, the content of resources related to the future of humanity on various electronic information channels and portals was considered in a comparative aspect with the plot of the story. The mystical nature of the narrative was determined on the basis of how the characters speak in a language unknown to humans - a language that they can only understand themselves, without having a specific place or country, fearing fire, calling themselves an angel, demon, fairies, spirits or albasts.

And the fall of heroes from the stars or from another planet and the pallor or light-skinned facial features (photo given in the article) indicate the fantastic nature of the narrative, including fantasy and science fiction. When considering the story "Green Tents" by B. Kadyr in the mystical and sci-fi aspect, some shortcomings of the author were revealed, such as a complete presentation and a logically incorrect combination of words, which does not allow the reader to independently interpret the text. However, as a result of the study, it turned out that this story is a unique artistic work in Kazakh literature, which shows the mystical and fantastic facet of the fact that the activities of people in society, dividing and humiliating each other, give rise to many crimes.

Keywords: mysticism, science fiction, Kazakh story, green tents

Информация об авторе: А.М. Ахметова, PhD, старший научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова; преподаватель Казахского национального университета им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан. E-mail: qazakhmetova@gmail.com, ORCID: [0000-0003-0990-1182](https://orcid.org/0000-0003-0990-1182)

Әдебиеттер:

- [1] Алтын Орда (2019) Мумбайда аспаннан балық жауыпты. Сілтеме: <https://www.altyn-orda.kz/mumbajda-aspnann-bal-yk-zhauypty/>. Қаралған күні: 14.09.2021
- [2] Әли А. (2021) ТҰН: Жат планеталықтар жерге келе ме? Сілтеме: <https://qarmaqshy-tany.kz/kogam/18910-tn-zhatplanetalytar-zherge-kele-me.html>. Қаралған уақыты: 29.09.2021
- [3] Downes W.P. (1920) The Biblical World. Vol. 54, The University of Chicago Press. 6: 624 p.
- [4] Жамалов Қ. (2015) Әлемдік өркениет іздері: ежелгі Шығыс. – Алматы: Сөздік-Словарь, 360 б. ISBN 978-601-7809-00-3
- [5] Ковтун Е.Н. (2015) Научная фантастика и фэнтези – конкуренция и диалог в новой России // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. №4:56
- [6] Қадыр Б. (2020) Құмнан қашып қайда барасың? Сілтеме: https://adebiportal.kz/kz/news/view/bakitbek_kadir_kumnan_kaship_kaida_barasin_22663. Қаралған уақыты: 31.05.2021
- [7] Қадыр Б. (2021) Ал ертеңім – уайым. Сілтеме: <http://www.madeniportal.kz/article/5466>. Қаралған уақыты: 01.06.2021
- [8] Қадыр Б. (2020) Жасыл шатырлар: әңгіме. Сілтеме: <https://qazaqadebi.ti.kz/25292/ba-ytbek-adyr-zhasyl-shatyr-lar>. Қаралған уақыты: 02.06.2021
- [9] Құран (2017) Му'минун және Сәжде сүресі. Сілтеме: <http://kuran.muftyat.kz/#/home/342> Қаралған уақыты: 31.05.2021

- [10] Лига Л. (2012) Балық жауатын күн. Сілтеме: https://massaget.kz/layfs_tayl/bilim/gumanitarly-ylymdar/2868/. Қаралған уақыты: 14.09.2021
- [11] Massaget (2019) Марста тіршілік ету мүмкін бе? Сілтеме: <https://www.youtube.com/watch?v=sHYdyqIF9Ns>. Қаралған уақыты: 14.09.2021
- [12] Райымбекова М. (2020) Осыдан кейін адамдардың жан әлемінде жаңа аралдар пайда болады. Сілтеме: <https://qazaqadebi.kz/25301/osydan-kejin-adamdar-dy-zhan-lemin-de-zha-a-araldar-pajdabolady>. Қаралған уақыты: 14.09.2021
- [13] Таңшолпан (2017) Беймәлім ұшатын табақшалар. Сілтеме: https://www.youtube.com/watch?v=TTSU6F_3JcG. Қаралған уақыты: 14.09.2021
- [14] Тілеукабыл Н. (2020) Адам қалай жаратылды? Сілтеме: <https://qazaqadebi.kz/25528/adam-alaj-zharatyldy>. Қаралған уақыты: 31.05.2021
- [15] Инжіл (2021). Сілтеме: https://kkitap.net/?page_id=603&lang=ru. Қаралған уақыты: 02.06.2021
- [16] 24 Хабар (2017) Өзге ғаламшарлықтар бар ма? Сілтеме: <https://www.youtube.com/watch?v=dd3P3HS5t48>. Қаралған уақыты: 29.09.2021
- [17] 24 Хабар (2021) Марста тіршілік бар ма? Hi-Tech. Сілтеме: <https://www.youtube.com/watch?v=nFyWKnjPnkg>. Қаралған уақыты: 14.09.2021

Литература

- [1] Алтын Орда (2019) В Мумбаи с неба упала рыба. Ссылка: <https://www.altyn-orda.kz/mumbajda-aspandan-balyk-zhauypty/>. Дата обращения: 14.09.2021
- [2] Али А. (2021) НЛО: Придут ли на Землю инопланетяне? Ссылка: <https://qarmaqshy-tany.kz/kogam/18910-tn-zhatplanetalytar-zherge-kele-me.html>. Дата обращения: 29.09.2021
- [3] Downes W.P. (1920) The Biblical World. Vol. 54, The University of Chicago Press. 6: 624 p.
- [4] Жамалов К. (2015) Следы мировой цивилизации: древний Восток. – Алматы: Сөздік-Словарь, 360 с. ISBN 978-601-7809-00-3
- [5] Ковтун Е.Н. (2015) Научная фантастика и фэнтези – конкуренция и диалог в новой России // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. №4:56
- [6] Кадыр Б. (2020) Куда ты бежишь от песка? Ссылка: https://adebiportal.kz/kz/news/view/bakitbek_kadir_kumnan_kaship_kaida_barasin_22663 Дата обращения: 31.05.2021
- [7] Кадыр Б. (2021) Я беспокоюсь о завтрашнем дне. Ссылка: <http://www.madeniportal.kz/article/5466> Дата обращения: 01.06.2021
- [8] Кадыр Б. (2020) Зеленые палатки: рассказ. Ссылка: <https://qazaqadebi.kz/25292/ba-ytbek-adyr-zhasyl-shatyrlar>. Дата обращения: 02.06.2021
- [9] Кوران (2017) Суры Муминун и Саджа. Ссылка: <http://kuran.muftvat.kz/#/home/342> Дата обращения: 31.05.2021
- [10] Лига Л. (2012) День выпадения рыбы. Ссылка: <https://massaget.kz/layfstayl/bilim/gumanitarly-ylymdar/2868/>. Дата обращения: 14.09.2021
- [11] Massaget (2019) Можно ли жить на Марсе? Ссылка: <https://www.youtube.com/watch?v=sHYdyqIF9Ns>. Дата обращения: 14.09.2021
- [12] Райымбекова М. (2020) После этого в душах людей появятся новые острова. Ссылка: <https://qazaqadebi.kz/25301/osydan-kejin-adamdar-dy-zhan-lemin-de-zha-a-araldar-pajdabolady>. Дата обращения: 14.09.2021
- [13] Таңшолпан (2017) Неизвестные летающие тарелки. Ссылка: https://www.youtube.com/watch?v=TTSU6F_3JcG. Дата обращения: 14.09.2021
- [14] Тілеукабыл Н. (2020) Как был создан человек? Ссылка: <https://qazaqadebi.kz/25528/adam-alaj-zharatyldy>. Дата обращения: 31.05.2021
- [15] Евангелие (2021). Ссылка: https://kkitap.net/?page_id=603&lang=ru. Дата обращения: 02.06.2021
- [16] 24 Хабар (2017) Есть ли другие планеты? Ссылка: <https://www.youtube.com/watch?v=dd3P3HS5t48>. Дата обращения: 29.09.2021
- [17] 24 Хабар (2021) Есть ли жизнь на Марсе? Hi-Tech. Ссылка: <https://www.youtube.com/watch?v=nFyWKnjPnkg>. Дата обращения: 14.09.2021

References

- [1] Altyn Orda (2019) Mumbayda aspanan balyq zhauypty. Link: <https://www.altyn-orda.kz/mumbajda-aspandan-balyk-zhauypty/>. Accessed: 14.09.2021 (In Kazakh).
- [2] Ali A. (2021) TUN: Zhat planetalyqtar zherge kele me? Link: <https://qarmaqshy-tany.kz/kogam/18910-tn-zhatplanetalytar-zherge-kele-me.html>. Accessed: 29.09.2021 (In Kazakh).
- [3] Downes W.P. (1920) The Biblical World. Vol. 54, The University of Chicago Press. 6: 624 p.
- [4] Zhamalov K. (2015) Alemdik orkeniyet izderi: ezhelgi Shygys. – Almaty: Sozdik-Slovar, 360 p. ISBN 978-601-7809-00-3 (In Kazakh).
- [5] Kovtun E.N. (2015) Nauchnaja fantastika i fjentezi – konkurencija i dialog v novoj Rossii // Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 9. Filologija. №4:56 (In Russian).
- [6] Kadyr B. (2020) Kumnan kashyp kaida barasyng? Link: https://adebiportal.kz/kz/news/view/bakitbek_kadir_kumnan_kaship_kaida_barasin_22663 Accessed: 31.05.2021 (In Kazakh).
- [7] Kadyr B. (2021) Al ertengim – uaiym. Link: <http://www.madeniportal.kz/article/5466> Accessed: 01.06.2021 (In Kazakh).
- [8] Kadyr B. (2020) Zhasyl shatyrlar: story. Link: <https://qazaqadebi.kz/25292/ba-ytbek-adyr-zhasyl-shatyrlar>. Accessed: 02.06.2021
- [9] Kuran (2017) Surah Muminun and Sajda. Link: <http://kuran.muftvat.kz/#/home/342> Accessed: 31.05.2021 (In Kazakh).

- [10] Liga L. (2012) Balyq zhauatyn kun. Link: <https://massaget.kz/layfstay1/bilim/gumanitarly-ylymdar/2868/>. Accessed: 14.09.2021 (In Kazakh).
- [11] Massaget (2019) Marsta tirshilik etu mumkin be? Link: <https://www.youtube.com/watch?v=sHYdyqIF9Ns>. Accessed: 14.09.2021 (In Kazakh).
- [12] Raiymbekova M. (2020) Osydan keyin adamdardyng zhan aleminde zhana araldar paida bolady. Link: <https://qazaqadebieti.kz/25301/osydan-kejin-adamdardy-zhan-leminde-zha-a-araldar-pajdabolady>. Accessed: 14.09.2021 (In Kazakh).
- [13] Tansholpan (2017) Beimalim ushatyn tabakshalar. Link: https://www.youtube.com/watch?v=TTSU6F_3JCg. Accessed: 14.09.2021 (In Kazakh).
- [14] TileukabyI N. (2020) Adam kalai zharatyldy? Link: <https://qazaqadebieti.kz/25528/adam-alaj-zharatyldy>. Accessed: 31.05.2021 (In Kazakh).
- [15] Gospel (2021). Link: https://kkitap.net/?page_id=603&lang=ru. Accessed: 02.06.2021 (In Kazakh).
- [16] 24 Khabar (2017) Ozge galamsharlyqtar bar ma? Link: <https://www.youtube.com/watch?v=dd3P3HS5t48>. Accessed: 29.09.2021 (In Kazakh).
- [17] 24 Khabar (2021) Marsta tirshilik bar ma? Hi-Tech. Link: <https://www.youtube.com/watch?v=nFyWKnjPnkg>. Accessed: 14.09..2021 (In Kazakh).